

ТЕОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ

Бульбенюк Світлана Степанівна,
доцент кафедри політології та соціології,
КНЕУ імені Вадима Гетьмана

УДК 321

ПРОВІДНІ КОНЦЕПЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ

Пропонується порівняльний аналіз поняття «влада» та близьких до нього категорій. Влада як складний соціополітичний феномен розглядаються крізь призму провідних кратологічних, соціологічних, філософських та юридичних концепцій.

Ключові слова: *влада, інтенція, «potentia» влади, «potestas» влади, концепція влади.*

Предлагается сравнительный анализ понятия «власть» и близких к нему категорий. Власть как сложный социополитический феномен рассматривается сквозь призму ведущих кратологических, социологических, философских и юридических концепций.

Ключевые слова: *власть, интенция, «potentia» власти, «potestas» власти, концепция власти.*

A comparative analysis of the concept of "power" and close to it categories. Power as a complex social and political phenomenon is considered through the prism of the leading kratological, sociological, philosophical and legal concepts.

Keywords: *power, intention, «potentia» of power, «potestas» of power, the concept of power.*

Проблематика дослідження влади є невичерпною. Тим більше це стосується політичної та державної влади, адже поки функціонує суспільство у формі складних організаційних спільнот та ієрархізованих співтовариств, в яких одними з системоутворюючих є відносини панування-підпорядкування, доти актуальність вивчення влади буде тільки зростати. Тому необхідність більш поглибленого розгляду влади як одного з найскладніших соціополітичних феноменів є, безсумнівною для сучасної політичної науки. Спроба здійснити авторську систематизацію найбільш авторитетних підходів до розуміння і тлумачення політичної влади є провідною метою представленої статті. Це обумовлює необхідність розв'язання таких цілей та завдань, які містять у собі певні елементи наукової новизни: 1) аналіз особливостей семантичного тлумачення терміну «влада» та близьких до цього поняття категорій; 2) розгляд влади у контексті вивчення сутності провідних кратологічних концепцій; 3) визначення специфіки соціологічного, філософського й юридичного підходів щодо з'ясування сутності політичної влади.

При підготовці статті були використані праці як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. На особливу увагу, на наш погляд, заслуговують монографічні дослідження українських вчених Є.Г. Цокура «Легітимність політичної влади: джерела, особливості, перспективи» та О. Дем'янчука «Державна політика і державне управління: політологічні аспекти»; наукові розробки американських авторів С. Люкеса «Вступ // Влада (Дослідження у соціальній та політичній теорії)» та Г.Г. Герта і С. Райта «Від Макса Вебера: Есе з соціології»; роботи російських дослідників В.В. Желтова «Теорія влади» та Р.А. Хомелевої «До побудови онтологічної концепції влади: теоретико-методологічний підхід».

«Влада» є одним з найбільш полісемантичних понять у науковому лексиконі сучасної політичної науки. Вітчизняний науковець Є. Цокур зазначає, що семантика слова «влада» є вкрай варіативною, а сам цей термін використовується часом для позначення абсолютно різнорідних явищ, які, допускають різноманітні інтерпретації [1, с. 15]. З одного боку, особливості функціонування політичної, неодмінно передбачають утворення та реалізацію примусового, обов'язково вертикального (згори вниз – від владарюючих до підвладних)

характеру відносин владарювання. Так, Макс Вебер підкреслював, що відносини влади не є іманентними, притаманними конкретним особам, бо політична влада відображає асиметричні стосунки між індивідами, будучи пов'язаною з особистими якостями носіїв влади, а не з їхнім соціальним станом [2]. Отже, на нашу думку, такі характерні властивості влади, як «вертикальність» її відносин та їх асиметричність одночасно є взаємозалежними і взаємообумовленими.

По-друге, системний розгляд політичної влади вимагає аналізу співвідношення влади й інтенції, тобто співвідношення відносин владарювання-підкорення та спрямованості свідомості, мислення того чи іншого індивіда, який може виступати як в якості суб'єкта, так і в позиції об'єкту відносин владарювання. Причому відносини інтенції зумовлюють таку спрямованість мислення та дій індивіда, яка спирається на певні наміри, чітко визначену мету. Оскільки відносини інтенції у своїй основі базуються на механізмах психологічного характеру, які не завжди можна чітко визначити та логічно осмислити, то не є дивним, що серед дослідників не сформульована єдина думка щодо проблематики визначення співвідношення влади й інтенції. Саме зазначена проблематика, на наш погляд, потребує подальших наукових розробок і теоретичного, і прикладного характеру.

Так, деякі з дослідників включають інтенцію у число атрибутивних властивостей влади, бо природа політичної влади завжди або майже завжди спирається на необхідність досягнення поставлених цілей, реалізації раніше сформованих намірів і завдань. Друга група науковців розмежовує обидва поняття, наголошуючи на тому, що політична влада – це, передусім відносини. Причому, відносини, які спираються на вплив владарюючого суб'єкта на підвладних індивідів, які стають об'єктами не лише такого впливу, але й об'єктами політичної влади в цілому [3, с. 23, 21]. Іншими словами, розгляд відносин влади у контексті дослідження категорії «інтенція» передбачає обов'язкове врахування складових соціального та психологічного характеру, без аналізу яких є неможливим всебічне та системне осмислення феномену влади в цілому.

Тлумачення влади як відносин може базуватися також на позиції однієї з двох протилежних інтерпретацій структурування політики. Перший підхід – веберівський – пов'язаний з цінностями індивідуалізму. Його прихильники надають перевагу індивідуальним агентам як основним суб'єктами, акторам політичних відносин. Другий підхід близький до холізму – спирається на розгляд політики як своєрідної ієрархії «цілісностей», що формують духовну єдність, нематеріальну структуру суспільства. Тому, відповідно до цього підходу, пріоритет у розгляді відносин влади як ядра політики надається всьому, що пов'язане зі «співтовариством», у порівнянні з тим, що асоціюється з індивідуалізмом. Як пише російський вчений В. Желтов, «вказана дихотомія у розумінні й інтерпретації влади знаходить свій вираз і в класичному словнику: *potentia* (влада у тому сенсі, що пов'язане з дією, наприклад індивіда) та *potestas* (влада, що розуміється як те, що дозволено робити правилами політичного співтовариства). І це означає, що сенс влади отримує свій вираз у взаємодії між індивідом і тим чи іншим колективом або як мінімум між двома індивідами. А тому влада постає як відносини. І більше того, вона сама є відносинами» [3, с. 20 – 21]. Безумовно, що виклики останнього часу висувують перед дослідниками вимоги необхідності поєднання обох вказаних підходів, врахування і якостей «*potentia*» влади, й особливостей «*potestas*» у структурі цього складного феномену.

Протилежною наведеному тлумаченню сутності політичної влади, є позиція одного з найавторитетніших соціологів – Талкотта Парсонса, котрий розглядав владу як засіб упорядкування політичних процесів. На думку вченого, наявність влади в руках суб'єкта дає йому можливість виконувати свої політичні зобов'язання та функції. Влада у такому разі постає не як атрибут акторів чи відносин, а як властивість або ресурс тієї чи іншої соціальної та/або політичної системи. Дослідник стверджував: роль влади полягає в тому, що політичні лідери, які від суспільства отримали мандат на прийняття політичних рішень і формування публічної політики, мають забезпечити досягнення соціально важливих цілей, використовуючи владу в якості політичного ресурсу. Тоді влада стає похідною від

легітимних повноважень і зосереджується в деперсоніфікованій інституційній системі [4, с. 87 – 88]. Таким чином, для Т. Парсонса влада – це певний обсяг повноважень, делегований окремим суб'єктам та інститутам суспільством.

Не дивно, що погляди американського соціолога Т. Парсонса на владу, її природу, сутність та соціальне призначення знайшли велику кількість прихильників у середовищі політичних дослідників та були покладені в основу багатьох сучасних концепцій демократії. Саме за умов функціонування сучасної демократії влада (як політична, так і державна) набуває свого «третього виміру», встановлюючи контроль не лише за поведінкою підвладних агентів через ухвалення рішення або відмову від нього, але починає контролювати також і цінності та переконання населення шляхом формування у громадян згоди з існуючим статус-кво. Фактично мова йде про застосування з боку владарюючих суб'єктів новітніх технологій маніпулятивного характеру, які дозволяють нав'язувати громадянам таке бачення їхніх інтересів, яке є вигідним для носіїв влади. Автор концепції «третього виміру влади» професор політичних наук Сьєнського університету Стівен Люкес в якості основи владних відносин пропонує розглядати «конфлікт інтересів», які не завжди чітко артикульовані, але задоволення яких з точки зору суб'єктів та об'єктів влади має однаково велике значення. У такому випадку влада розуміється як «функція колективних сил і соціальних механізмів» [5, Р. 12].

Науковець з Фінляндії Мікку Ківінен у праці «Прогрес та хаос: соціологічний аналіз минулого і майбутнього в Росії», у свою чергу, пропонує досліджувати феномен владних відносин, спираючись на п'ять основних напрямків аналізу влади, які, на його думку, сформувалися у сучасній політології: 1) дослідження еліт як суб'єктів владних відносин (традиція, яка бере свій початок від А. де Токвіля та Ч.Р. Міллса); 2) теорія прийняття рішень, що розкриває механізм відбору найбільш значимих проблем, які вимагають вирішення, оскільки невирішеність таких проблем має найбільш суттєві наслідки для суспільства в цілому (концепція Р. Даля); 3) варіант аналізу влади, який вказує на проблему поєднання або непоєднання змісту реальних інтересів суспільства та способу прийняття рішень (П. Бакрак та М. Барац, М. Кренсон); 4) зосередження уваги на значимості гегемонії як форми контролю над ідеями і думками (А. Грамші, С. Люкес); 5) проблематика дискурсивної влади (М. Фуко) [6, с. 85 – 86].

На наш погляд, виокремлення фінляндським дослідником вказаних п'яти основних напрямків аналізу влади є одним з найбільш вдалих у сучасній політичній науці, тому що їх вивчення дозволяє більш системно розкрити не лише всеохоплюючий зміст владних відносин, але й прослідкувати еволюцію наукових поглядів на феномен влади у рамках соціально-гуманітарного знання в цілому. Найбільш цікавою у цьому контексті, на думку автора, є: проблематика розгляду владних відносин крізь призму базових ідей теорії прийняття рішень; аналіз особливостей прояву владного впливу за умов реальної та формальної (фасадної) демократії, тобто питання поєднання або непоєднання змісту реальних інтересів суспільства та способів владної діяльності; дослідження специфіки взаємодії влади та царини політичної свідомості і політичної культури.

Науково обґрунтованим, з точки зору автора, є також поділ усіх концепцій влади на три великі групи – соціологічні, філософські та юридичні концепції, який детально аналізує український вчений Є. Цокур. Як він зазначає, соціологічні концепції влади акцентують увагу на соціальних відносинах з приводу влади. Подібні наукові дослідження розвиваються в межах окремої галузі – соціології влади. Є. Цокур у соціології влади виділяє групу секційних та групу несекційних концепцій влади. Так, перший напрямок характеризується як «групові концепції влади» або як «традиція реалізму», вона йде від праць Т. Гоббса та М. Вебера, була продовжена такими авторитетними науковцями, як Г. Лассуел, Р. Даль, С. Люкес, Е. Гідденс. У рамках «традиції реалізму» влада розглядається як асиметричне відношення, що включає актуальний або потенційний конфлікт між індивідами. При цьому владарюючі суб'єкти здатні впливати на інших, долаючи їх опір. «Секційна концепція

влади» спирається на твердження про те, що зростання влади одних індивідів і груп спричиняє зменшення влади інших індивідів і груп (ідея «нульової суми») [1, с. 16 – 17].

Друга традиція – «несекційна концепція влади» - заперечує ідею «нульової суми», висуваючи припущення, що влада може здійснюватися заради загальної вигоди, спільного зиску. Влада, згідно з базовими постулатами цієї традиції, розглядається як колективний ресурс, як здатність досягти певного суспільного блага. Влада досліджується крізь призму її провідної характеристики – легітимності, тому підкреслюється її приналежність не окремим індивідам або соціальним групам, а суспільству загалом. Витоки цієї групи концепцій влади беруть початок від праць Платона, Арістотеля, пізніше такі ідеї розроблялися Т. Парсонсом, Х. Арндт, частково – М. Фуко [1, с. 17].

Науково евристична та емпірично практична цінність соціологічних концепцій влади, на наш погляд, полягає, передусім, у тому, що фіксація прикладних аспектів взаємодії влади та суспільства дозволяє розширити семантику тлумачення феномену влади, озброює вченого-політолога додатковим методологічним інструментарієм. Саме соціологічні концепції влади дозволяють здійснити найбільш комплексне дослідження усіх суспільно значимих аспектів її функціонування, розкрити дихотомію «суспільне благо та/або особиста вигода» у відносинах влади, виходячи з історичних та полідисциплінарних науково окреслених позицій.

До філософських концепцій влади, у свою чергу, можна віднести ті, у котрих влада розглядається як загальна абстракція, універсальний регулятор суспільного життя, наукова категорія, що має певні етичні ознаки. На думку Є. Цокура, прихильники філософського погляду на дослідження феномену влади здійснюють найширший системний аналіз від «влади-ідеї» до «влади-реальності» [1, с. 20].

Скажімо, російська дослідниця Р. Хомелева формулює онтологічну концепцію влади, пропонуючи аналізувати владу у трьох вимірах: матеріальному, психологічному та духовному. Матеріальна природа влади – це сукупність об'єктивних, речово-енергетичних, технологічних, антропологічних передумов та умов, під визначальним впливом яких сутнісні відносини влади (владарювання, підпорядкування, вплив, контроль й управління) набувають своє видиме зовнішнє «соціальне тіло», організацію. Психологічний вимір влади показує залежність влади від соціально-психологічних детермінант (традицій, звичок, коливань суспільних настроїв, особистих якостей суб'єктів влади); вказує на ступінь соціалізації влади та її адаптованість у тому соціокультурному просторі, в якому вона функціонує. «Тому онтологічні засади влади на рівні психологічної природи владної взаємодії асоціюються й ототожнюються, передусім, з розумною «осмисленістю», адекватністю, адаптивністю взаємодії суб'єкта влади та об'єкту впливу», - робить висновок Р. Хомелева. Нарешті, духовна природа влади виявляє себе в якості сутності політичної волі, «турботи», що охоплює усі сфери й аспекти людського буття. Дослідниця зазначає: «Така влада стає «волею, що творить», причому вона не виключає і не пригнічує інші різновиди людського воління – волю до життя, господарчу волю, моральну волю, не прагне витіснити з повсякденного життя «дух народу», а робить спробу поєднати їх у певній гармонійній єдності» [7].

Значення розгляду філософських концепцій влади полягає, на переконання автора, у тому, що вони є невід'ємною складовою кратології як особливого наукового напрямку, бо саме філософський, більш абстрактний, умоглядний погляд на владу як соціальний феномен був історично першим. А відтак, завдяки знанню цього конгломерату дослідницьких концепцій не лише розширюються обрії наукового світогляду кожного окремого науковця, але й забезпечується певне його відсторонення (ступінь якого є суто індивідуальною) від суто утилітарного розуміння політичної влади.

Юридичні концепції влади представлені у роботах відомих французьких правознавців Ж. Веделя, М. Дюверже, Ж. Бурдо, які займалися дослідженнями на перетині юридичної та політичної наук. Так, професор права Жорж Бурдо у десятитомному «Трактаті з політичної науки» (G. Burdeau «Graité de science politique») визначає політичну владу як чинність на

службі ідеї. Це чинність, яка породжена суспільною свідомістю, вона призначена вести групу у пошуках загального добра і здатна, якщо буде потреба, зажадати від членів групи підпорядкування. Французький вчений розрізняє три аспекти влади: юридичний, психосоціологічний та історичний. Влада як юридичний феномен, наприклад, є енергією правової ідеї, що склалася у суспільній свідомості в рамках глобального суспільства [1, с. 21]. Отож, не дивно, що Ж. Бурдieu є одним з найбільш авторитетних представників того наукового напрямку, для якого сферу політичної науки утворює усе те, що належить до влади та її відносин. «Універсум, поляризований феноменом влади», - саме так французький дослідник визначає предмет політології [8, с. 543].

Саме юридичні концепції влади дозволяють науковцю-досліднику структурувати феномен влади, надати йому більш чітко окреслених обрисів завдяки акцентуванню увагу саме на специфіці аспектів функціонування влади, які мають нормативно-правовий характер. Вивчення політичної влади крізь призму права, на наше переконання, найбільш доречним є у контексті досліджень сучасної демократії, політичних систем та політичних режимів.

Таким чином, можна дійти висновку про те, що розмаїтість концепцій влади, теоретико-наукових підходів до тлумачення її природи та соціального призначення витікає з самої природи цього складного соціополітичного явища. Це пояснюється тим, що усі наявні у сучасній політичній науці парадигми та концепції влади спираються на різні методологічні підстави, принципи наукових пошуків, методи соціального пізнання. Зазвичай вони є складовими більш загальних теорій, адже влада тільки в останні десятиріччя почала вивчатися в рамках новітнього напрямку соціально-гуманітарних досліджень – кратології, а до того цей феномен розглядався у контексті, скажімо, біхевіористських концепцій, концепцій соціального контролю або теорій демократії тощо. Тому, на нашу думку, частково можна погодитися з думкою видатного французького філософа Мішеля Фуко, який писав: «...теорія влади як основа глобального політичного аналізу ще не створена і всі реальні прояви влади продовжують і до сьогоднішнього дня залишатися чимось загадковим, невпізнаним, навіть демонічним» [9, с. 206].

Література:

1. Цокур Є.Г. Легітимність політичної влади: джерела, особливості, перспективи: Монографія / Є.Г. Цокур. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. – 330 с.
2. From Max Weber: Essays in Sociology. Translated, edited and with Introduction by H.H. Gerth and C. Wright Mills. – N.Y.: Oxford University Press, 1949. – P. 50 – 112.
3. Желтов В.В. Теория власти: Учебное пособие / В.В. Желтов. – М.: Флінта: МПСИ, 2008. – 584 с.
4. Дем'янчук О. Державна політика і державне управління: політологічні аспекти: Монографія / О. Дем'янчук. – К.: Факт, 2008. – 272 с.
5. Lukes S. Introduction // Power (Readings in Social and Political Theory). – Oxford: Blackwell, 1986. – № 4. – P. 1 – 18.
6. Здравомыслов А. «Об одном умственном эксперименте, обращенном к российским реалиям». Микку Кивинен «Прогресс и хаос: социологический анализ прошлого и будущего России» / А. Здравомыслов. // Социологическое обозрение. Московская школа социальных и экономических наук. Центр фундаментальной социологии. – 2005. - № 1. – Т. 4. – С. 82 – 93.
7. Хомелева Р.А. К построению онтологической концепции власти: теоретико-методологический поход / Р.А. Хомелева. // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2000. – Выпуск 1. – Том III. – С. 54 – 63. (<http://www.soc.pu.ru/publications/jssa/2000/1/05homeleva.html>)
8. История политических и правовых учений: Учебник для вузов / Под ред. докт. юрид. наук, проф. О. Э. Лейста. – М.: Издательство «Зерцало», 2006. – 568 с.
9. Власть: Очерки современной политической философии Запада / Отв. ред. В.В. Мшвениерадзе. – М.: Наука, 1989. – 325 с.